

Andrej Ivanuša

TISOČLETNI RIM

Trgovina, davki in država

Revija Denar, september 2015 – rubrika: ZANIMIVOSTI

Ali si lahko zamislite, da bi bil davek le en odstotek? Ali pa, na primer, da vam davčna uprava vrne davek, ker ima država preveč denarja? Danes si kaj takega težko zamislimo, toda v starem Rimu je to bila običajna praksa.

STARI RIM IN NORIK

Rimska država je bila ustanovljena leta 753 pred našim štetjem (p.n.š.). Kot kraljevina Rim je trajala do leta 509 p.n.š. Naslednja oblika politične vladavine je bila republika, ki je trajala do leta 27 p.n.š. Kot Rimski imperij pa je obstajala do leta 330 našega štetja (n.š.). Potem je bil razdeljen na zahodni Rimski imperij, ki je trajal do leta 476 n.š. in na vzhodni Rimski imperij, ki je trajal do leta 1453.

V kolikor seštejemo vse skupaj, ugotovimo, da je Rimska država obstajala skupno 1083 let, vzhodni del pa celo skupno 2206 let! To je zelo dolga doba in je težko govoriti o finančah starega Rima v celoti. V tako dolgem časovnem obdobju se lahko pripeti mnogo stvari, kar se je tudi zgodilo.

Teritorij, ki ga danes zaseda Slovenija, je bil najprej del mejnega Noriškega kraljestva. To je nastalo okrog leta 500 p.n.š. Vendar je dobilo dokaj zanesljive in stalne meje ter stabilno upravo leta 113 p.n.š. Oblika politične vladavine je bila republika, kjer so z neposrednimi volitvami volili vojaškega in političnega vodjo. Leta 15 p.n.š. postane Norik pridružena dežela Rimskega imperija. Leta 50 našega štetja ga spremenijo v cesarsko provinco Regnum Noricum in s tem dejansko postane del Rimskega imperija. Cesarsko provinco leta 260 n.š. razdelijo na dve manjši provinci Noricum ripense ob Donavi (rečni Norik) in Noricum mediterraneum na južnem delu Alp (notranji Norik). Slednji je dejansko zasedal ozemlje, ki ga danes pokrivajo Slovenija in avstrijska Koroška ter Benečija v Italiji. Konec je Norik doživel skupaj s propadom zahodnega Rimskega imperija leta 476. A na pogorišču notranjega Norika je kasneje zrastle država Karantanija.

Ta prispevek prikazuje davke v času rimske republike in imperija. Pojasnjuje tudi njihovo uporabo v provinci Regnum Noricum v obdobju med leti 50 in 260 našega štetja.

DAVEK JE ZNAŠAL 1 (EN!) ODSOTOK

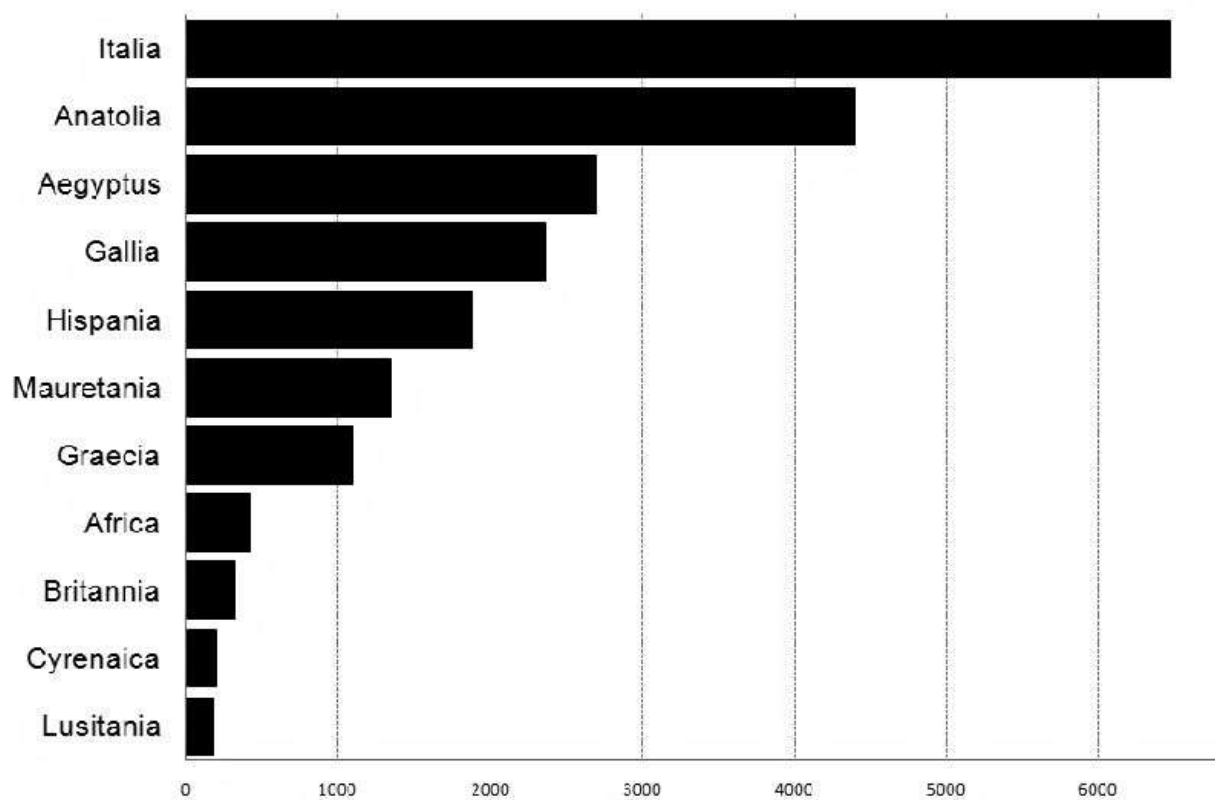
O kraljevini Rim ni veliko zapisov. Mnogi med njimi sodijo bolj med legende in mite, kakor pa med trdna zgodovinska dejstva. Saj je že sama ustanovitev Rima slišati kakor pravljica z dvojčkoma Romulom in Remom, ki ju je napojila in vzgojila volkulja. Proti koncu so takratni kralji že vzpostavili trdne temelje bodoče države. Ko se je preoblikovala v republiko, pa so bili njeni upravni vzvodi že dodobra razviti in seveda tudi dokumentirani.

V prvih dneh rimske republike so javni davki temeljili na skromnih in nestrokovnih ocenah o lastnini in bogastvu posameznikov. Davčna stopnja je bila v normalnih okoliščinah, torej v miru, za današnje čase neverjeten 1% ocenjene vrednosti. V vojnih časih pa se je lahko povzpela do »vrtoglavih« 3%. Davke so obračunavali od posesti in zemljišč, od stanovanj in drugih nepremičnin, od sužnjev, živali in osebnih predmetov, pa tudi od denarnega bogastva. Davek je plačeval vsak posameznik, ki je veljal za »državljana«.

Seveda je bilo zbiranje davkov zaradi slabih in netočnih evidenc zelo težko. Iznajdljivi posamezniki so dokaj lahko skrili svoje pravo premoženje pred dacarji. Vendar pa so bila obdobja, ko so se v državni zakladnici nabrala presežna sredstva. Vendar skoraj ne boste verjeli – zakladnica je v teh primerih davkoplačevalcem vrnila presežna sredstva!

DAVEK PLAČAJO DRUGI

V obdobju od 200 do 167 pred našim štetjem je republika zelo razširila meje države. Vodila je močne osvajalne vojne na vseh mejah. Najbolj se ji je obrestovalo zavzete Iberskega polotoka. Na ozemlju današnje Španije so odkrili bogate rudnike srebra in zlata. Ti dve kovini sta ustvarili neposreden, stalen in odličen vir prihodka državne blagajne. Rimski uradniki so obdavčili lokalno prebivalstvo osvojenih provinc, ki so brez težav polnili nenasitne potrebe države in mesta Rim. Pravim državljanom, torej prebivalcem Rima, sploh ni bilo več potrebno plačevati davka!

GBP nekaterih rimskih provinc ob začetku našega štetja.

(V milijonih USD, preračunano po vrednostih iz leta 1990 – vir: http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_economy.)

Ob tem pa je nastopila težava. Zaradi obsega osvojenih ozemelj preprosto ni bilo na voljo dovolj dacarjev in zato je bilo mogoče z lahkoto spregledati dober vir državnega prihodka. Sledila je reforma, kjer so davke naložili celotni skupnosti in ne več posameznikom. Sedaj je narastla davčna stopnja na 10% vrednosti vsega, kar je bilo pridelano na polju ali izkopano iz zemlje. Nadzor nad pobiranjem davkov so prenesli na pokrajinske guvernerje in lokalne oblasti. Sam sistem, ki je veljal prej, pa je v bistvu ostal nespremenjen.

Vendar so že po dveh ali treh letih uvideli, da sistem ne deluje. Zdaj so si viške sredstev prilaščali guvernerji in lokalni mogotci. Ob tem so podložnemu prebivalstvu pričeli nalagati nestvarne davke, kar je povzročilo revolt. Rimska država ni mogla trpeti nemirov znotraj provinc, saj je potrebovala vojsko za nova osvajanja in ne za zadušitev notranjih uporov. Tako so znova reformirali davčni sistem.

POBIRALCI DAVKOV

Uvedli so »zvezne ali državne« pobiralce davkov, ki so jih imenovali »publicani«. Njihova naloga je bila, da v imenu Rima pobirajo davke neodvisno od lokalnih oblasti in guvernerjev. Za to delo se je lahko potegoval vsak državljan Rima. Seveda, če je imel dovolj denarja pod palcem!

Država se je na ta način elegantno izognila vsem težavam pri pobiranju davkov. Trik je bil ta, da so na vsakih nekaj let pripravili dražbo. Dražili so delovno mesto za »publicani« in kdor se je potegoval zanj, je moral vnaprej(!) plačati vrednost davka, ki je bil izračunan za posamezno provinco.

V bistvu je novopečeni »publicani« na ta način Rimski državi dal svojevrstno posojilo. Po preteku zakupnega obdobja, mu je država plačala obresti na posojeno vsoto. »Publicani« je potem poskrbel, da si je s pobiranjem davkov povrnil posojilo. Ob koncu obdobja je smel obdržati tudi višek pobranih sredstev, ob tem pa je prejel še državne obresti. Seveda pa je posojilodajalec tvegat, da bo zbral premalo davkov. Tudi davkov ni smel preveč povečevati, ker je tvegat nemire. V tem primeru se je lahko zgodilo, da mu je država pooblastilo za zbiranje davkov odvzela.

Kovanec »solidus«, ki ga je izdal cesar Konstantin leta 312. Vseboval je 4,5 grama zlata. V uporabi je bil v vzhodnem Rimskem cesarstvu vse do 10. stoletja.

Sistem s pobiralci davkov se je izkazal kot odličen in dobičkonosen. Sedaj so se pričeli pojavljati viški sredstev, tako v žepih »publicani« kot tudi v državni zakladnici. Ob tem pa so novi bogatini odkrili način, kako še bolj povečati dobiček. Z lokalnimi oblastmi in velikimi kmetovalci so se pogodili, da so odkupili vse viške pridelanega žita po nizkih cenah. Potem so ga skladiščili in drago prodajali v letih pomanjkanja. Ob tem so se spremenili še v močne posojilodajalce in v prve bankirje antičnega sveta. Pri posojilih pa niso poznali milosti in so guvernerjem provinc posojali denar z oderušskimi obrestmi 4% in več na mesec.

POPIS PREBIVALSTVA

V poznem prvem stoletju pred našim štetjem, v času, ko je Norik postal pridružena dežela Rimskega imperija, je cesar Augustus odpravil »publicani«. V tem času je Rimska država znova opravila obsežna osvajanja in iz osvojenih dežel se je v Rim stekalo velikansko bogastvo. Sistem s »publicani« se je sčasoma tako spridil, da so ti vedno bolj ožemali province in večali svoje bogastvo. Guvernerji so vedno bolj pritiskali na Rim, tudi zaradi nabranih dolgov, da spremeni davčni sistem in na koncu je cesar Augustus popustil. »Publicani« so ostali le še kot posojilodajalci in močni podjetniki ter bankirji, davkov pa niso smeli več pobirati.

Pobiranje davkov je postalo neposredno in vsaka provinca je bila dolžna plačati davek na premoženje v višini 1%. Ob tem so določili, da mora tudi vsaka odrasla oseba plačati davek na podlagi davčne ankete. To je zahtevalo popis prebivalstva. Popis je poskušal zajeti število

ljudi, ki so bili dolžni plačati davek. Potem so popisovali še njihov status in dohodek, oz. premoženje.

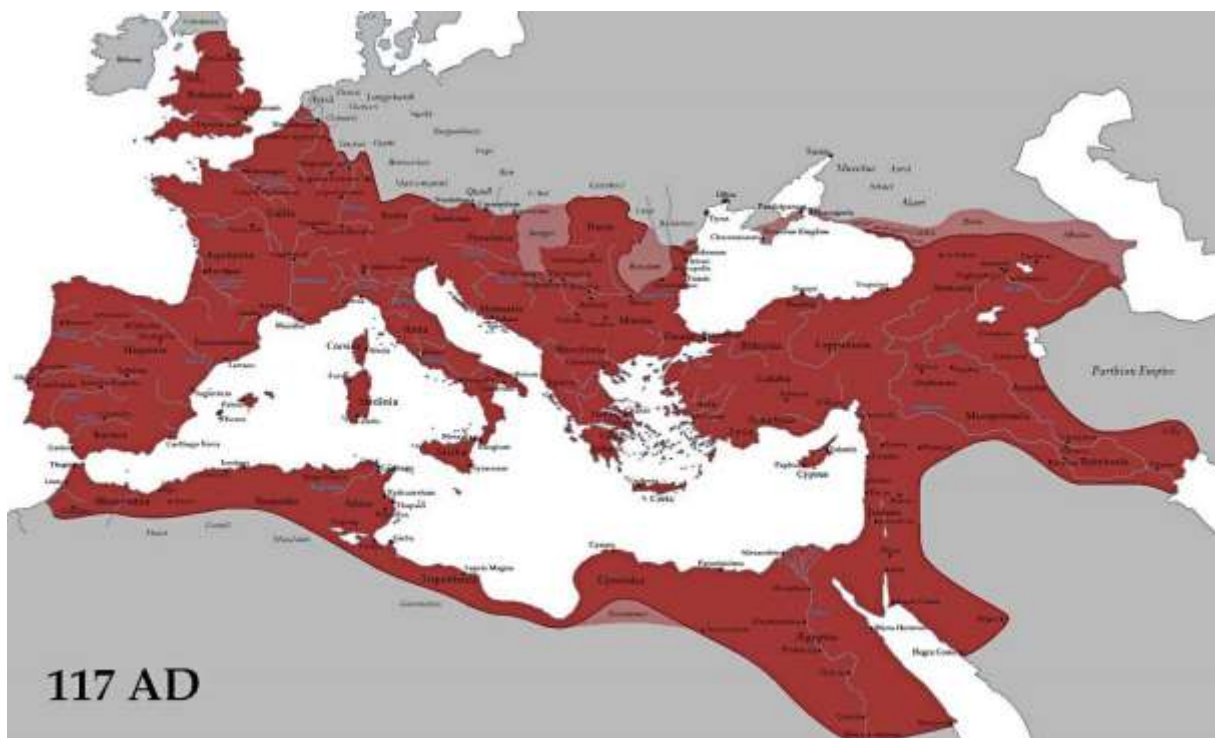
Prav zaradi takega popisa sta v letu ob začetku našega štetja v Betlehem odpotovala Marija in Jožef. Potem se je v pomožnem gospodarskem posloplju, ker so bila ostala prenočišča zasedena, rodil Jezus.

Nov sistem je bil odvisen od gospodarskih razmer v imperiju in višina davka se je zelo spreminjala na letnem nivoju. Vendar je bil teoretično sistem pravičnejši in manj podložen korupciji. Prejšnji sistem je bil videti na prvi pogled učinkovitejši, saj so se davki hitro stekali v državno zakladnico. Nov sistem pa je bil počasnejši, a na dolgi rok boljši. Zaradi nižjih davčnih obremenitev so pričela rasti nova podjetja in se je povečevalo bogastvo posameznikov. Večje bogastvo pa je pripeljalo do več plačanih davkov. Ob tem je bilo mnogo manj skrivanja bogastva in korupcije.

ZADNJA DAVČNA REFORMA

Leta 117 pod cesarjem Trajanom je imperij dosegel svoj največji obseg. Za tako obsežno državo je bilo potrebno vzdrževati vedno večjo administracijo in financirati močne legije, ki so branile meje imperija. Ko so se osvajanja ustavila, je prenehalo pritekati bogastvo iz osvojenih ozemelj. Državna nadgradnja pa se ni nič zmanjšala, tudi vojakov ni bilo nič manj.

Za časa cesarja Dioklecijana v poznem tretjem stoletju našega štetja je izbruhnila visoka inflacija in začel se je splošen gospodarski zastoj. Cesar je moral spremeniti sistem in to je naredil zelo drastično. Uvedel je univerzalno zamrznitev cen, omejil in celo znižal je najvišje cene ter znova obdavčil Rimske državljane, predvsem lastnike zemljišč. Uvedel je tudi cestnine, mostnine, ipd.

Največji obseg je Rimska država doživela leta 117 pod cesarjem Trajanom.

Njegov namen je bil, da bi razbremenil davkoplačevalce različnih razredov. A žal v praksi sistem ni deloval. Lastnik večje kmetije je davek na zemljišče plačal že v okviru naloženega davka. Zdaj pa je moral za to isto zemljišče plačati še dodaten davek. Davek so pričeli

pobirati senatorji. Ti pa o gospodarstvu v svojem okolju niso imeli nobenega pojma. Davek so pobirali kar vsevprek, samo da so dosegli zastavljeno kvoto. Upad gospodarske dejavnosti jih sploh ni zanimal.

Naslednji cesar za Dioklecijanom je bil Konstantin, ki je naredil še večjo neumnost. Pod njim postane senatorski položaj deden! Vsi dolgovi in gospodarske posledice se iz ene generacije prenesejo v drugo, uničujejo se celotne družine, podjetja, kmetije. Senatorji so bili vedno bolj odtujeni od prebivalstva in sploh niso več delovali v korist skupnosti, temveč predvsem za svoj žep.

ODTUJENA DRŽAVA

Rim je doživel svoj konec. Gospodarska dejavnost je upadla. Vladajoči sloj je bil vedno bolj odtujen od problemov države in ljudi. Prevelika vojska ni opravila nobenega novega osvajanja. Državni aparat se je vedno bolj širil in živel na račun davkoplačevalcev. Država je dejansko postajala vedno bolj neučinkovita in samozadovoljna.

Pojavljali so se nemiri. V določenih predelih je primanjkovalo dobrin in hrane. Podjetja so se bojevala med seboj, ne samo na ekonomskem polju, temveč tudi z ropanjem in goljufanjem. Potem pa so udarili čez mejo še Vizigoti, Ostrogoti in drugi narodi. Imperij so leta 330 razdelili na dva dela. Zahodni del se je upiral še skoraj 150 let, ko je v celoti pokleknil.